

Бехистун ёзуви — уч тилда (кадимги форс, элам ва аккад) Бехистун (Бисутун) тогидаги матн бўлиб, Эроннинг Кирмоншоҳ ва Хамадон шаҳарлари ўртасида, Экбатананинг жануби-ғарб томонида жойлашган. Бу ёзув подшоҳ Дорий I томонидан милoddан аввалги 523—521 йиллардаги воқеалар ҳақида ёзилишини буюрилган. Бу ахомонилар подшоҳлари ёзувлари ичида энг муҳим ҳисобланади ва кадимги дунё ёзувчилигининг йирик ёдгорликларидан бири сифатида тан олинган. Ёзувни 19-асрнинг 30—40-йилларида инглиз олим Генри Роулинсон ўқиган, ва бу кадимий Шарк халқларининг клинопис ёзувини шифрлашга асос солган.

Ёзув кадимги Мидия ҳудудида жойлашган бўлиб, у ердаги Бобил ва Экбатанани бирлаштирувчи йўлдан 105 метр баландликда жойлашган. Ёзувнинг ўлчами тахминан 7 метр баландлик ва 22 метр кенгликка эга. Барельефда Дорий, "ҳудо Ахуро Мазда"нинг кўл остида, ўз мағлуб душманлари билан учрашувда тасвирланган. Ёзувларнинг пастки қисми тик қилиб ўйилган, бу унинг сақланиши ва қийинчилик билан кўтарилиш имкониятини бермаслик учун қилинган.

Матн 4 та устундан иборат бўлиб, улар уч тилда (кадимги форс, элам ва бобил тилида) ёзилган. Матндаги воқеалар 521—520 йилларга тўғри келади. 5-устун факат кадимги форс тилида ёзилган ва кейинчалик қўшилган. Бехистун ёзувида Ахуро Мазда ҳақидаги биринчи (қолган оригиналга қараганда) ёзув ва бу "ҳудо"нинг энг кадимий тасвири мавжуд. Мағ Гауматанинг тахт тўнтариши ва унинг Дорий томонидан ағдалириши ҳақидаги маълумотлар Геродотнинг ўша воқеалар ҳақидаги ҳикояларини тўлдиради.

Матннинг юқорисида рельеф жойлашган: "ҳудо" Ахуро Мазда чап қўлини узатиб,

Дорийга подшоҳлик ҳокимиятини рамзий тарзда такдим этмокда, ўнг кўлини кўтариб подшоҳга барака бермокда. Дорий табиий ўлчамда, подшоҳлик тожида тасвирланган. Унинг ўнг кўли Ахуро Маздага дуо қилиб кўтарилган, чап кўлида эса камон бор. Унг оёғи билан у ҳокимиятни кўлга киритишга уринган Гауматани босган. Гауматанинг ортида, Дорий тахтга ўтирганида исён кўтарган сак кавми йўлбошчиси Сқунха билан бирга саккизта исёнчи тасвирланган. Қуллар занжир билан боғланган. Дорийнинг ортида унинг икки аскар — найзадор Гобрый ва камончи Аспатин тасвирланган. Рельефнинг икки томонида матн устунлари чўзилиб кетган.

Бугунги кунда ёзув ва рельефларни факат узокдан кўриш мумкин — уларни яқин масофадан кўришнинг имкони йўқ. 2500 йилдан ортиқ вақт муқаддам хайкалтарошлар ишни тугатгач, ёдгорликка чиқиш мумкин бўлган тош зинапояларни бузиб ташлашган. Мана шу сабабга кўра Бехистун ёзуви ҳозиргача яхши ҳолда сақланган. Бунинг яна бир томони шунда эдики, қисқа вақт ичида одамлар бу ерда нималар тасвирланганини унутишди. V ва IV асрлар чегарасида Форс кўргонида яшаган қадимги юнон шифокори ва географи Ктесий бу рельефни Бобил маликаси Семирамида ёдгорлиги деб атаган.

Бехистун ёзуви мазмуни

«Подшоҳ Дорий I гапиради: Камбис исмли бир киши, Қирнинг ўғли ва бизнинг насабимиздан бўлган, шу ерда подшоҳ эди. Камбиснинг Бардия исмли ақаси бор эди, у ҳам ота-онаси бир биродар эди. Камбис Бардияни ўлдирди. Камбис Бардияни ўлдиргач, одамлар Бардиянинг ўлдирилганини билмас эди. Шундан кейин Камбис Мисрга йўл олди. Камбис Мисрга йўл олгач, мамлакатда кўзғолон кўтарилди, ёлгон бутун мамлакатга, Форс ва Мидияда, қолаверса бошқа мамлакатларга ҳам тарқалди. Пишиявадада, Арақдриш тоғида бир мағ (қохин) Гаумата исмли киши исён кўтарди; у ердан у кўзғолон бошлади. Виякне ойининг 14-қунида (қилоддан аввалги 522 йил 11 март) у исён кўтарди. У одамларга: „Мен — Бардия, Қирнинг ўғли, Камбиснинг ақаси“ деб ёлгон гапирди. Шунда бутун халқ Камбисдан юз ўғириб, унга эргашди — Форс, Мидия ва бошқа мамлакатлар ҳам. У ҳокимиятни эгаллади; бу гармапада ойининг 9-қунида (қилоддан аввалги 2 апрелда) қодир бўлди. Шунда Камбис ўзига ўлим тилақ қилди ва ўлди... Мағ Гаумата Камбисдан олиб қўйган бу ҳокимият қадимдан бизнинг насабимизга тегишли эди. Шундан кейин Гаумата Камбисдан Форс, Мидия ва бошқа мамлакатларни ҳам қортиб олиб, ўзини подшоҳ деб эълон қилди. Мағ Гауматадан ҳокимиятни қортиб олишга қодир бўлган бирон бир одам, на форс, на мидиялик ва на бизнинг авлодимизда бор эди. Одамлар унинг ҳақиқий Бардия эмаслигини билишмаслиги учун Гаумата Бардияни танишган қўплаб одамларни ўлдирди. Ҳеч қим унинг ҳақида гапиришга журъат этмасди, тоқи мен қелгунга қадар. Шунда мен Ахуро Маздага ёрдам сўраб дуо қилдим. Ахуро Мазда менга ёрдам юборди. Бағаядиш ойининг 10-қунида (қилоддан аввалги 29 сентябрда), мен оз сонли одамлар билан Гаумата ва унинг тарафдорларини йўқ қилдим. Нисайя ҳудудида қойлашган Сикаяуватиш қалъасида уни йўқ қилиб, ундан ҳокимиятни қортиб олдим. Ахуро Мазданинг иродаси билан мен подшоҳ бўлдим; Ахуро Мазда менга подшоҳликни тоқширди. Бизнинг насабимиздан қортиб олинган ҳокимиятни мен қайтардим ва уни илгариги қолатиға қўйдим. Мағ томонидан бузилган ибодатқоналарни тикладим, одамларга уларнинг оилаларини, қодаларини ва уйларини — Гаумата томонидан олиб қўйилган уйларини қайтардим. Мен одамларнинг илгариги маққеини

тикладим, Форс, Мидия ва бошка мамлакатларда ҳам. Мен ҳамма нарсани кайтардим. Ахуро Мазданинг иродаси билан ҳаммасини амалга оширдим. Мен бизнинг уйнинг кадимий ҳолатини тиклаш учун ҳаракат килдим, Ахуро Мазданинг иродасига мувофиқ ҳаракат килдим, худди Гаумата бизнинг уйни йўк килмагандек».

Бехистун ёзувида Камбиснинг Мисрга уруш билан бориши ва ундан кейинги воқеалар ҳақида ҳикоя қилинади. Ёзувга кўра, Камбис Мисрга йўл олганидан аввал акаси Бардияни яширинча ўлдиришни буюрган. Шундан сўнг, бир маг (кохин) Гаумата Бардия сифатида тахтга чиқиб, ҳокимиятни қўлга киритган. Камбис Форсга қайтиш учун йўлга чиққан пайтда сирли равишда вафот этган ва Гауматанинг ҳокимияти бутун форс давлатларида тан олинган. Лекин етти ойдан сўнг, милоддан аввалги 522 йилнинг 29 сентябрда, форснинг зодагонлари Гауматанинг қўргонига яширин кириб, уни ўлдирган. Камбиснинг узок қариндоши бўлган 28 ёшли Дорий подшоҳ бўлган.

Бу воқеалар ҳақида Геродот ва бошка кадимги юнон тарихчилари ҳам ёзишган, бироқ уларнинг ҳикоялари Бехистун ёзувидаги версиядан анча фарқ қилади. Баъзи замонавий тарихчиларнинг фикрича, аслида Дорий Бардиани ўлдириб, уни маг Гаумата деб атаган ва шу йўл билан тахтни қўлга киритган. Шунга қарамай, Форс давлатларининг халқлари уларни Қирнинг ўғли Бардия ҳукмронлик қилаётганига ишонишган.

Ёзув нусхалари

Бехистун ёзуви давлатнинг учта асосий тилида — кадимги форс (Дорийнинг она тили), аккад (бобилликлар ва ошурликларнинг тили) ва элам тилида ёзилган. Ёзув бошка тилларга ҳам таржима қилиниб, давлатнинг барча ҳудудларига тарқатилган. Шундай нусхалардан бири Мисрдаги папирусда сақланган бўлиб, у арамей тилида — бутун форс давлатининг расмий тилларидан бири. Бобилнинг ҳаробалари орасида аккад тилида ёзилган катта тош блок топилган, унда Бехистун ёзуви аниқланади.

Дорий ўз давлатининг асосий тилларида кенг тарғибот ишларини олиб борган, эҳтимол, у Бехистун ёзувини юнон тилига ҳам таржима қилиш ва уни Осиёдаги юнон шаҳарлари орасида тарқатишни буюрган. Нубия билан чегарадош Мисрдаги Элефантинада ва Бобилда арамей ва аккад тилларидаги ушбу ёзув нусхалари сақланган. Бунинг натижасида Бехистун ёзуви қўплаб тилларга таржима қилинган ва бутун давлат бўйлаб тарқатилган. Библиядаги манбаларда ҳам Ахомонилар "ҳар бир ҳудудга ўша ҳудуднинг тилида" ёзишгани ва "ҳар бир халқнинг тилида" ёзишгани тасдиқланган.

Ҳам Бехистун ёзувида Арманистон ҳақидаги биринчи (Армина) маълумот учрайди, бундан ташқари, унинг бобилча версиясида «Арманистон» номи Урарту билан бир хил маънода келтирилган. Беситага кўра, бу ердаги исён Дорийнинг икки саркардаси, жумладан армян ёки Арманистондан келган Дадаршиш томонидан беш жангда босилган. Геродотга кўра, армян ерлари Ахомонилар давлатидаги 13 ва 18-сатрапияларга қўшилган.

Абу Муслим тайёрлади